

DOBA BRONZOVÁ

ČLOVEK A KOV

Objavenie kovu samo o sebe ešte nezmenilo svet. Kov bol známy už od pradávna. Ved' sa vyskytuje v prírodnom stave. Aj Eskymáci dokážu spracovať meteorologické železo. Aj neolitický človek používal zlato, striebro a meď. Bola to nová technika práce, ktorá pretvorila človeka, zmenila spôsob jeho života, myslenia, konania. Metarurgia spracovania kovu, jeho tavenie, výroba zliatin, toto všetko dalo vznik novému neznámemu svetu.

Boli to za sebou idúce tri etapy: spracovanie kovu pomocou kladiva, tavba kovu obsiahnutá v medi, a konečne miešanie medi a cínu, alebo medi a antinómu, čím vzniká materiál konečne tvrdší ako kameň: BRONZ. Bronz a jeho spracovanie majú svoj pôvod na Blízkom východe, kde zvlášť Arménia a Anatólia boli bohaté kovy. V 3.tisícročí pr.K. zostúpili títo drsní obyvatelia horských oblastí do nížin úrodného polmesiaca, aby ich vyplienili. Kov poskytol plieniteľom zbrane, ktoré im zaručili prevahu v boji a postavili ich do prvej rady vo vývoji ľudstva. Najskôr sa objavili „ľudia bronzu“ - Achajci, po nich Dóri – ľudia železa. Najstaršie ložiská medi boli odkryté na Kréte.

PRVÍ KOVĽEJÁRI V OBLASTI SLOVENSKEJ BRÁNY

V neskorej dobe kamennej – neolite (3 800 – 2 300 pr.K.) sa osídlenie Slovenskej brány ešte viac zahusťuje. Je možné sledovať jeho posun i na vysoké terasy a do horských oblastí, teda do vyšších nadmorských výšok. Obdobie starého eneolitu je reprezentované najmä LUDANICKOU skupinou LENGYELSKEJ KULTÚRY. Zo sídlisk reprezentatívnejší materiál sa našiel v Čajkove – Osúchov kameňolom a ČAJKOV – Vinohrady. Tu sa našla popri hlinenej lampičke na zavesenie i hrncovitá nádoba, ktorá pravdepodobne pochádza z hrobu. Zo žiarového hrobu pochádza hrniec, ktorý bol nájdený v KOZÁROVCIACH začiatkom 30-tich rokov 20.stor. Hrob obsahoval okrem nádoby i dolnú časť diviaka s klami. Z novšieho obdobia možno uviesť nález kostrového hrobu z PODLUŽIAN. V hrobe skrčenca sa okrem štyroch nádob našli aj 3 silexové čepele z volyňského rohovca, ktorý bol dovezený až z oblasti terajšej západnej Ukrajiny. Osídlenie oblasti stredného neolitu reprezentuje v oblasti Slovenskej brány BADENSKÁ KULTÚRA, nazývaná aj kultúra s KANELOVANOU KERAMIKOU. Najvýraznejšie je doložená sídliskovým keramickým materiálom z TLMÁČ a RYBNÍKA. Patria sem aj brúsené kamenné sekeromlaty nájdené v KOZÁROVCIACH a v ČAJKOVE.

V období eneolitu sa popri kamenných nástrojoch stretávame už s prvými nástrojmi zhotovenými z medi. Medené predmety sú známe zo štyroch lokalít. V troch prípadoch ide o medené sekeromlaty – ČAJKOV, NOVÁ DEDINA - TEKOVSKÁ NOVÁ VES, NOVÝ TEKOV – SANDORHALMA a v jednom prípade ide o plochú sekerku – HRONSKÉ KOSIHY. Zaujímavý je nález z RYBNÍKA, z priestoru vinohradov severne od obce. Ide o dvojramenný serpentínový čakan, ktorý je kamennou napodobneninou medených nástrojov. Pomerne veľký nález ťažkých nástrojov zhotovených z medi nie je v oblasti Slovenskej brány náhodný, ale súvisí s výskytom bohatých ložísk medených rúd v blízkom Štiavnickom pohorí. Z najbližších ložísk je potrebné spomenúť blízku Voznicu, Rudno nad Hronom, Brehy, Uhliská, Pukanec a Žemberovce. Bezprostredná blízkosť nálezísk medených predmetov na jednej strane a ložísk medenej rudy na strane druhej, poukazujú na to, že na južnom úpätí Štiavnických vrchov už v období starého eneolitu existovalo centrum spracovania farebných kovov.

MAĎAROVSKÁ KULTÚRA

Je jednou z najzaujímavejších a najviac preskúmaných kultúr doby bronzovej na Slovensku. Názov dostala podľa osady MAĎAROVCE (dnes SANTOVKA-MALINEC). Kultúra je pomenovaná podľa prvého náleziska. Ľud maďarovskej kultúry zaujal územie celého juhozápadného Slovenska. Zvláštnosťou tejto kultúry je pochovávanie detí v nádobách – pithoi. Pri výrobe šperkov sa používalo aj zlato, jantár, fajansa, morské mušle importované zo stredomorskej oblasti. Typmi keramiky boli amfory, vazy, hrnce, džbány, misy, šálky. Univerzálnym nástrojom bola sekera, dláto, šidlo, rybársky háčik.

Typické pre toto obdobie je pochovávanie mŕtvych pod mohylami. Sídlišká a pohrebiská karpatskej mohylovej kultúry sa sústreďujú do úrodných častí Ipl'a, Hrona, Nitry a Žitavy. Jeden z najstarších bronzových kosákov na našom území sa našiel vo VYŠKOVCIACH NAD IPEĽOM.

ČAKANSKÁ KULTÚRA

Kultúra je pomenovaná podľa lokality ČAKA (okres Levice). Jej najhustejšie osídlenie bolo medzi Hronom, Nitrou a Ipeľom. Na nevelkom území čakanskej kultúry evidujeme 130 lokalít, ktoré svedčia o koncentrovanom osídlení v povodiach týchto troch riek. Medzi nimi majú výraznú prevahu sídliská situované na terasách a v blízkosti vodných tokov, cieľavedome zakladané na najkvalitnejších černozemných a hnedozemných pôdach v rovinnom teréne. Zvláštnosťou je nová forma opevnených osád zakladaných na rovinnom teréne, chránených priekopami – IPEĽSKÝ SOKOLEC. Charakteristickými objektami boli rozmerné mohyly. Vo zvyškoch mohutných násypov, ktorých priemer v niektorých prípadoch presahuje 50 m, sa zistilo viacfázové budovanie posmrtných pamätníkov pre spoločensky najvýznamnejších jedincov – ČAKA, KOLTA, LUŽANY, DEDINKA. Čakanský ľud je posledným, ktorý svoje tvorivé bohatstvo buduje na tradíciách strednej doby bronzovej. Svedectvo nám podávajú predovšetkým veľké zásobnicové nádoby s opracovaným a vylešteným povrchom. Po prvýkrát sa uplatňuje striebřité tuhovanie. Takmer úplne prevládlo spaľovanie mŕtvych. Tento jav súvisí s kultom slnka a ohňa a je výrazom vystriedania matriarchálneho rodového zriadenia patriarchálnym. Najvýraznejším výrazom týchto hlbokých zmien je stavba veľkých, osamote stojatých mohýl – hrobiek rodových náčelníkov. MOHYLA V ČAKE (priemer 52 m, výška 5 m) JE JEDNÝM Z NAJVAČŠÍCH POSMRTNÝCH POMNÍKOV V NAŠOM PRAVEKU! Mŕtveho spálili na veľkej hranici oválneho tvaru v slávnostnom rúchu spolu s reprezentačnou časťou jeho pozemských statkov. Na mieste spálenia potom postavili veľkú hrobovú komoru obdĺžnikového tvaru. K hrobovej komore, zapustenej čiastočne do zeme, sa potom navozila hlina vo vodorovných vrstvách, kým budovatelia nedosiahli plánovanú výšku objektu. Takto vznikol vnútorný plášť, ku ktorému sa potom postupne pripojili ďalšie dva: stredný a vonkajší. Mŕtvy v ČAKE ležal na hranici v bronzovom zvoncovom pancieri. JE TO NAJSTARŠÍ DOKLAD TOHTO TYPU PANCIEROV V EURÓPE VÔBEC! Mal pri sebe dve listové kopije, dve sekerky. Môžeme hovoriť o vzniku patriarchálneho otroctva, pretože len v takýchto podmienkach mohli byť členovia rodovej spoločnosti prinútení k budovaniu na vtedajšie pomery obrovských pomníkov – mohýl. Pri sídliskách náčelníkov vznikala aj oddelená remeselná výroba. Pre nich sa špecialistami – hrnčiarmi vyrábala keramika v masovom meradle. Vznikli rozdieli medzi úžitkovou a rituálnou keramikou.

PODOLSKÁ KULTÚRA

Nachádzame ju v staršej dobe bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Jaj lokality sa objavujú na nevelkom území medzi dolným tokom Žitavy a Hrona. Izolovane sa vyskytujú jej pamiatky na úpätí Štiavnických hôr v RYBNÍKU a v TLMAČOCH. Jej pozostatky nachádzame aj na pohrebiskách v ZLATÝCH MORAVCIACH – KŇAŽICIACH. Z celého juhozápadného Slovenska poznáme 27 lokalít. Prevahu majú pohrebiská. K veľmi zvláštnym tvarom so špeciálnou a kultovou funkciou patrí nádoba s aplikovanou kovovou výzdobou z BRHLOVIEC. Na konci doby

bronzovej sa objavujú prvé ihlanovité oltáre – RYBNÍK. Na sídliskách sa často vyskytujú hlinené kruhy, krúžky, kolieska, lyžice, korálky, prasleny, ihlanovité závažia. Z pracovných nástrojov sú to sekery, kosáky, nože. Uniformným nálezom sú kopije.

SÍDLISKÁ

Ich markantný nárast zaznamenávame na konci staršej a na začiatku mladšej doby bronzovej. Hlavným komponentom podmieňujúcim budovanie sídlisk bolo blízkosť vodného toku. Pri voľbe sídliska naši predkovia zohľadňovali aj záveternú stranu, druh porastu, bonitu pôdy, dostatok pastvín.

Jedným z najvýznamnejších fenoménov doby bronzovej sú opevnené sídliská. Výstavby opevnených osád z kvalitatívneho a kvantitatívneho hľadiska dosahuje najvyššiu úroveň na konci staršej a v priebehu mladšej doby bronzovej. Opevnené sídlisko bolo objavené v HOSTIACH (okres Zlaté Moravce) a vo VRÁBLŮCH. Pri výbere miesta pre opevnené sídliská sa vyberali polohy, ktoré v najvyššej možnej miere poskytovali prirodzenú ochranu. Boli to predovšetkým ostrožné polohy vybiehajúce do rovinatého terénu – RYBNÍK. Opevňovací systém osád staršej doby bronzovej tvorili tri základné prvky: palisáda, priekopa, val. Bezpečnosť osady bola posilnená drevenou palisádou vybudovanej z husto vedľa seba kamenným obložením. Priekopy mali šikmé steny od 2 do 7 m. Niekde boli napustené vodou. Ako nový progresívny prvok výstavby obrannej fortifikácie bolo budovanie stien z kameňa, ktoré spevňovali hlinité násypy.

TLMAČE

Opevnené sídlisko sa rozprestieralo v katastri obce na juhovýchodnej časti skalnatého poloostrova vybiehajúceho do údolia Hrona. Okrem staršieho slovanského pomenovania HRÁDZE používa sa aj novšie pomenovanie lokality FESTUK alebo FESTUNOK. Umelé opevnenie pozostávajúce z pomerne výrazne zachovalého valu a priekopy na vonkajšej strane, uzatváralo pravidelnú štvoruholníkovú plochu s celkovou rozlohou 2,4 ha. Vstup do hradiska bol zo severovýchodnej strany, kde sa ešte donedávna zachovali náznaky brány a pravdepodobne aj z južnej strany, kde bol val prerušený. Zisťovacím výskumom hradiska v r. 1968 sa získali poznatky o vnútornej konštrukcii valu (drevozemná komorová konštrukcia s kamennou stenou na vonkajšej strane) a početné nálezy slovanskej keramiky a železných predmetov, ktoré umožňujú datovať hradisko na koniec 9. stor. resp. do 10 stor. Hradisko možno pokladať za strategické. Našiel sa materiál z doby eneolitu a z halštatu. Halštatské sídliskové a pohrebiskové nálezy sa nachádzali v tesnej blízkosti na mierne zarovnanom úpätí svahu medzi chotármi obcí Tlmače-Rybník. Našli sa zbytky pece, vyhladené kusy zeme, silne prepálené a niekoľkokrát vymazané, na spodku tehlovina s vloženými črepami. V blízkosti pece sa našli zbytky príbytku, z miesta ktorého pochádzajú zbytky žarnovov ako aj fragment pieskovcového kadľubu na odlievanie sekierok. Ide o veľké halštatské sídlisko a pec pravdepodobne na liatie bronzov. Bola zistená vypálená dlážka s masou črepového materiálu datovaného do doby halštatskej. Zo zachráneného materiálu možno dedukovať, že Tlmače sú ďalšou cennou lokalitou vzácné sa vyskytujúcich nálezov VUČEDOL-ZÓKSKEHO typu na Slovensku z obdobia eneolitu. Sú to hromadné črepy z miskovitých, alebo hrncovitých tvarov s nesúmerne rozloženými skupinami vrytých čiar a materiál z tenkostenných nádob z jemne plavenej hliny s nesúvisle rytou výzdobou, ktorá sa taktiež zaraďuje do eneolitu. Najpočetnejšou skupinou nádob z Tlmáč sa ukazujú nálezy zo STARŠEJ DOBY HALŠTATKEJ. Prvou skupinou Halštatských nálezov z Tlmáč je výskyt troch amforovitých nádob PODOLSKÉHO charakteru. Všetky tri tvary sú dvojuché, s uchami umiestnenými na rozhraní hrdla a výduti, okráslené slabo šikmou plytkou výzdobou, bežnou u podobných nádob podolského typu. Všetky tri tvary sú na nôžke s dnom hlboko do vnútra stlačeným, sivočiernej farby, z jemne plavenej hliny. Sem môžeme zaradiť aj fragment profilovanej pologulätej šálky s jedným uškom sivej farby a tenkostennú pologulatú mištičku s ústím mierne na vonkajšiu stranu vyhrnutým a s dnom dovnútra slabo stlačeným. Celkom novým tvarom ako spôsobom technického prevedenia tak aj výzdobou sa

ukazuje amfora väčších rozmerov s takmer vajcovitým hrdlom s výrazne vypuklo baňatou lomene sa oddeľujúcim od hrdla, na spodnej časti baňatosti s ornamentom pozostávajúcim z jedlových vetvičiek, ďalej s cikcakovitou výzdobou a širokými dvojitémi ryhami a kosodlžníkovou rytou výzdobou, popolavej farby s pozostatkami nedopálených ľudských kostičiek. Ďalším cenným nálezom z Tlmáč je miska s facetovaným ústím na vonkajšiu stranu vyhrnutým a s dnom dovnútra stlačeným, výborne vypálená, 10 cm vysoká, VELATICKÉHO charakteru. Obdobie podoskej kultúry. Nález keramiky. Doba laténska. Nález náramku.

HRADISKÁ

Na našom území, v okolí Slovenskej brány, sa objavujú v pohorí Inovca, Tribeča a Štiavnických vrchov. Vrcholom fortifikačnej techniky bola stavba kamenných múrov – VELKÝ LYSEC v KOSTOLANOCH pod TRIBEČOM. Valy bývali prerušené 1 – 4 bránami. Na hradiskách z konca doby bronzovej je zaujímavý výskyt polokliešťových brán s jedným valom vyúsťujúcim priamo, druhým v dĺžke 6 – 18 m oblúkovite vtiahnutým. Najstaršie hradiská patria do mladšej doby bronzovej a sú v tejto dobe dosť zriedkavé. V druhom časovom pásme sa nachádzajú hradiská z neskoršej doby bronzovej a patrí sem väčšina hradísk ostrožného typu. Opevnený areál bol už vnútorne členený priečnym valom – akropola, čo naznačuje už značnú sociálnu diferenciaciu spoločnosti. Hradiská mali predovšetkým funkciu obrannú, chránili prístup k dôležitým priesmykom a komunikačným tepnám, ale boli aj administratívnymi centrami, strediskami špecializovanej výroby a strediskami kultu.

RÝBNÍK

HRADISKO KRIVÍN. Na špeciálnej mape označené ako KRÁSNA SKALA. Svojim umiestnením a tvarom je vo viacerých stránkach zaujímavá. Údolie Hrona sa na týchto miestach veľmi zužuje, takže vytvára ľahko ovládateľný priesmyk, ktorý sa nazýva SLOVENSKÁ BRÁNA. Krivín tvorí jej východné dvere, obmývané na juh tečúcim Hronom. Úzky horský jazyk, na ktorom sa hradisko rozprestiera, je západnou odnožou Bukovského vrchu a skláňa sa príkro, takmer kolmou skalou k rieke Hron. Na JV a V strane hradisko je ohraničené Zrybackou dolinou, ktorá umožňuje naň pohodlný výstup, ale len zo severnej časti. Hradisko je asi 150 m nad hladinou Hrona a je z neho široký rozhľad do okolia, čo je samo o sebe podmienkou a prostriedkom ovládania najbližšieho okolia. Takmer v neporušenom pôvodnom stave sa zachovali pôvodné opevnenia hradiska a zbytky niekdajšej kultúry v takom množstve, že si možno vytvoriť celkom jasný obraz o živote jeho obyvateľov. Sotva by sa na Slovensku dalo nájsť miesto, ktoré svojim prirodzeným charakterom terénu a blízkosti úrodnej roviny, poskytovalo svojim obyvateľom takú ochranu ako práve Krivín. Zo severu a severo-západu ho chráni rieka Hron. Od hladiny sa dvíha strmá skala, ktorá sa mení na príkri svah. Na západnej strane je skalný útes, takmer neprístupný. Miernejšie sa znižuje len južné úbočie hrebeňa do Zrybackej doliny, ale aj ono má dosť veľký sklon. Existuje len jeden jediný prístup do hradiska, a to po plochom hrebeni od severo-východu. Prirodzenému terénu sa prispôsobuje aj tvar hradiska pozostávajúce zo šiestich nádvorí. Materiál, z ktorého boli postavené valy, bol získaný priamo na mieste, je to hlina pomiešaná s úlomkami čadiča. Hlavný obranný val obsahuje množstvo črepov, čo by svedčilo o jeho častých opravách. Celkom zreteľné sú dve brány. Sú to obyčajné prielomy vo valoch bez blokovacieho zariadenia. Nádvorie I. s funkciou predhradia, zostalo na SV otvorené. Všetky ostatné sú uzavreté, a to buď ráznou skalnou stenou, alebo umelými násypmi. Nádvorie II. o ploche 75 árov a nádvorie III. o rozlohe 25 árov vzhľadom na svoju polohu sú iba obrannými predhradiami nádvorai I., ktoré malo iste aj význam hospodársky. Vlastným sídliskom sú nádvoria IV., V., VI. Z nich najmä nádvorie IV. má všetky predpoklady potrebného pohodlia a bezpečnosti. Zaberá plošinu hruškovitého tvaru, ktorej hlavná os má dĺžku 375 m, pričom najväčšia šírka je 150 m. Jej povrch stúpa len veľmi mierne v rovnobežnom smere s Hronom. Tento priestor chránený od SV tromi predhradiami (I., II., III.) a os JZ zasa dvomi nádvoriami (V., VI.) sa stal takmer nedobytným, preto sa domnievam, že nádvorie IV. hralo úlohu

akropoly, o čom nám podávajú svedectvo aj hromadné nálezy. Vzhľadom na svetové strany, dažde, vietor, zimu situovanie nádvorí I., V., VI., je veľmi výhodné. Okraj skaly je súčasne najvyšším hrebeňom horského výbežku, skláňajúcou sa obývanou časťou k juhu, teda na slnečnú stranu. Po stránke bezpečnosti, obývacieho pohodlia a vzhľadom na blízkosť úrodnej roviny, ktorá hojne poskytovala našim predkom obživu, možno ZARADIŤ KRIVÍN MEDZI NAJDOKONALEJŠIE HRADISKÁ. Našla sa čierneno-hnedá vypálená hlina s otlakami slamy a pliev, množstvo črepov v hrúbke 1-1,5 cm, silne tuhovaných na vonkajšom povrchu nádob, ale aj bez tuhovania, črepy s ornamentom. Keramiku môžeme zaradiť do doby halštatskej, pretože je zdobená vlnovkou.

Tiesňava Hrona medzi obcami Kozárovce a Rybník. Vyvýšenina Kusá hora. Na šiestich kilometroch sa tu našlo 6-8 slovanských pohrebísk strážneho charakteru. Takú hustotu slovanského osídlenia nepoznáme z nejakého iného miesta. Boli to hradiská, strážne body, strážiace prístup do bohatých, rudných, stredoslovenských hôr. Hradiská sú dodnes nepreskúmané, sčasti zničené, len hradisko pred H.Beňadikom vieme spoľahlivo identifikovať. Dobovo ho zaradíme na koniec Veľkej Moravy.

HRADISKO NA KUSEJ HORE. Val dosahoval výšku 3 metre a šírku 2 metre. Val podopierala drevená konštrukcia. Ďalšou fázou opevňovacích prác bolo navýšenie kameňa. Hradisko chránila predsunutá priekopa. V tesnej blízkosti hradiska, na južnej päte hory sa rozprestierala otvorená, neopevnená osada a pohrebisko.

OBŽIVA

Zo zrnovín pestovaných v dobe bronzovej, využívaných na prípravu kaše, placiek a chleba a na prípravu alkoholizovaných nápojov bola najrozšírenejšia pšenica dvojzrnová a pšenica jednozrnová, stoklas obilný a pšesnica špaldová. Významné bolo aj pestovanie jačmeňa. Pestovala sa aj raž a proso. Z technických rastlín sa pestoval ľan a až oveľa neskôr konope. Obidve rastliny umožnili výrobu textílií. Semena uvedených rastlín sa používali aj na výrobu oleja a prípravu potravy. Semená ľanu siateho sa našli v LEVICIACH.

Zo živočíšnej výroby je známy chov hovädzieho dobytku, oviec, kôz, ošípaných a psa. Až od eneolitu sa začína chovať kôň ako domáce zviera. Chov hydiny a domácich hlodavcov v dobe bronzovej nepoznáme. Na konzum sa zbierali žalude, lesné bobule, maliny, černice, čučuriedky, plané jablká, trnky, lieskovce, vodné orechy. Významnou zložkou obživy, ale aj zdrojom cennej suroviny, bolo získavanie medu a vosku. Pre mäso a surovinu lovili ľudia doby bronzovej jeleňa, srnca, losa, diviaka, bobra a zajaca. Pre kožušinu lovili vlka, líšku, tchora, vydru, divú mačku, medveďa a rysa.

REMESLO

Najdostupnejšou a najviac používanou surovinou bola hlina. Používala sa pri úprave domov a na výrobu keramiky. Používali sa aj špeciálne druhy kameňa. Svedčí o tom nález kadluby zo ŽELIEZOVIEC, ktorý bol vypracovaný zo suroviny prinesenej z okolia Hnúšte. Práve tieto železovské kadluby, ktoré slúžili na odlievanie sekier a dýk, sú mimoriadne zaujímavé. Takéto kadluby sa našli aj v ŠÁROVCIACH, odlievacie formy a hroty šípov v HORNÝCH PLACHTINCIACH. Máme aj nález silexových dýk a sekier z NEVIDZIAN a VOLKOVIEC.

Prvým strojom, ktorý človek vyrobil boli primitívne krosná. Našli sa početné hlinené prasleny a hlinené závažia krosien. Prasleny boli dvojkónické alebo ploché so stredovým otvorom. Závažia krosien slúžili na vertikálne napnutie osnovy tkanej na zvislých krosnách. Mali tvar rezaných kužeľov.

SPOLOČNOSŤ

Po viac ako tritisícročnom trvaní doby bronzovej je konštantným spoločenským javom patriarchát a postupne sa rozširujúci a neskôr aj výlučne sa uplatňujúci žiarový pohrebný rítus.

Vedúce postavenie muža v spoločnosti posilnili tieto spoločenské faktory: chov zvierat, prospekcia, baníctvo, metalurgia, vojenstvo. Jednotkou bola párová rodina, ktorej charakteristickou črtou bola monogamia. Vyššou spoločenskou jednotkou založenou na pokrvnom príbuzenstve boli rody, vyššia forma rodová občina. Veľkosť rodiny bola asi 5-6 osôb a predpokladá sa, že spolu žili 3 generácie (starí rodičia, ich deti a ich vnúčatá). Počet obyvateľov neopevneného sídliska len zriedkavo prekročil 100 osôb. Telesná výška rekonštruovaných kostier ukázala, že priemerná výška mužov bola 168,8 cm a žien 158,1 cm. Stredná dĺžka života bola 23-28 rokov. Veková štruktúra predstavovala v rozmedzí od 0-15 rokov = 40-50% populácie, od 15-50 rokov necelých 50% populácie a nad hranicu 50 rokov žilo menej ako 10% populácie. Jedna žena porodila v priemere 3,5-4 deti, ročná miera úmernosti sa pohybovala od 0,03 do 0,05.

POHREBNÝ RÍTUS

Biritualita (pochovávanie žiarové aj kostrové v jednej lokalite) sa stáva typickým a trvalým javom v celom období strednej doby bronzovej. Ale dominoval žiarový rítus. Charakteristickou črtou tejto doby je budovanie hlinitých alebo hlinito-zemitých násypov nad hrobmi. Tento spôsob sa dáva do súvisu s nomádskými, najmä pastierskymi spoločnosťami. Mohyly sú súčasťou kostrových, birituálnych alebo žiarových pohrebísk, objavujú sa ako monumentálne pamätníky rodovej aristokracie, prípadne tvoria samostatné nekropoly. Náčelnické mohyly boli objavené v ČAKE, KOLTE, DEDINKE. Objavuje sa viera v posmrtný život. Žiarový rítus však mení predstavu o jeho charaktere. Vzniká viera v existenciu duše, ktorá kremáciou ako procesom očisty sa oslobodzuje od tela a stáva sa súčasťou najvyššieho božstva. Prevalu majú urnové hroby. Jadro hroby tvorí popolnica, najčastejšie amforovitá nádoba, spravidla prikrytá misou, alebo kamennou platňou. Okrem kostí tvorili obsah nádoby milodary. Súčasťou rituálnych obradov bolo obkladanie hrobov kameňmi. takto vznikli zvláštne SKRIŇKOVÉ hroby, ktorých kamenné platne postavené na hranu tvoria kompaktnú schránku obklopujúcu popolnicu.

Pri kostrovom spôsobe pochovávania zaznamenávame prejavy, ktoré odrážajú strach pred ďalším pôsobením mŕtveho na zemi. Preto naši predkovia mŕtvych zväzovali, posypávali okrovým farbivom, vykonali dodatočné zásahy na kostiach. OTVORY PRE DUŠU na dnách niektorých popolníc, milodary a zvyšky mäsitej potravy, svedčia o predstavách, že duša sa pohybuje, pije a je. Početne sú zastúpené obetné jamy zistené v areáloch opevnených i otvorených osád. Samostatnú skupinu tvoria kultové komplexy z hlinených, plasticky zdobených oltárov. Hlinené idoly v silne štylizovanej forme stvárňujú výlučne ženy. Pre dosiahnutie náklonnosti božstiev sa za najvyššie a najúčinnšie považovali krvavé obety – rituálne zabíjanie zvierat a ľudí. Poukazujú na to drastické príklady jedincov, oddelenie dolných a horných končatín a násilné zásahy v temných častiach lebiek. Takéto ľudské obety boli zistené v kniežacích mohylách – LUŽANY, KOLTA. Základným a najdôležitejším kultom bol kult slnka. Bolo to výlučne mužské božstvo a jeho symbolmi boli: kruh, voz, špirála. S ním bezprostredne súvisel kult ohňa, považovaný za dar bohov. Kult mesiaca bol výrazom ženského princípu.